

ЗА ТАКА НАРЕЧЕНИТЕ „АМУЛЕТИ КОННИЦИ С МЪЖКА ГЛАВА”

Йото Валериев, Йордан Бояджиев

Abstract: *In this report we present results of analyzes of group of tiny metal plastic ornaments. Studies were made destructive device "Bruker S1 Sorter". Rejected "Proto-Bulgar" identification pendants "horses with male head" - there are grounds for referral at the time of the Late Middle Ages and beyond.*

Keyword: *roentgen analysis, metal plastic ornaments, amulets - horses*

На една група паметници на дребната металопластика – така наречените амулети „кончета с мъжка глава” са спирани вниманието си мнозина автори – някои в обобщаващи трудове[1], други – в статии с тема „прабългарски амулети”[2]. Определяни като „образи на прадеда у славяни и прабългари”, „шамански маски към изображението на кон”, „антропоморфизирани образ на Тангра” или „конника-герой” и пр., тези любопитни „висулки” (всички имат отвори за окачване) така и останаха незадоволително обяснени.

Най-подробно върху тях се спира К. Меламед, която посочва местата и обстоятелствата при откриването на „амулетите-коне, яздени от мъжка глава”, а също така и дава най-пълна библиографска справка[3]. Още в началото на статията авторката уточнява, че „всички [автори] са единодушни” в прабългарската принадлежност и датировка в VIII–IX в.[4] с изключение на Л. Джидрова, която ги отнася между края на V – края на VIII в.[5]. След обширен екскурс из източните митологии, авторката все пак заключава, че има основания „амулетите да се свържат сравнително с най-голяма вероятност с прабългарската култура, но дадената им засега датировка VIII–IX в. да се приеме твърде условно”[6].

Колеланията в интерпретацията и датировката на амулетите „кончета с мъжка глава” бе частично преодоляна след статията на Р. Рашев за „съмнителни и недостоверни паметници на прабългарската култура”[7]. Макар да поставя въпросът за „странното” определяне на коментираните предмети и да отрича „прабългарската” им характеристика, то в края на коментара си Рашев не изключва

те да са все пак „византийски” (с паралел от X–XII в.), сиреч – също ги отнася към Ранното Средновековие[8].

Последно на амулетите „кончета с мъжка глава” се спират П. Георгиев в един каталог на паметници с антропоморфно изображение[9] и U. Fiedler[10] в статия за материалната култура на късните номади на Долния Дунав. И в двете работи се възприемат вече познатите характеристики и датировки.

Прочее, справедливо е да се припомни, че въпросните амулети или висулки „кончета с мъжка глава” най-често са публикувани заедно или поне са коментирани във връзка с друга група паметници на дребната металопластика – така наречените амулети „конници в ход наляво”. Възприетата в първите публикации „прабългарска” принадлежност на амулетите „конници в ход наляво” бе коригирана за пръв път от Л. Дончева-Петкова[11] и възприета окончателно след споменатата по-горе статия на Р. Рашев[12]. Това „съвместно публикуване” без съмнение изигра известна „подвеждаща” роля, както при интерпретацията, че и при двете групи паметници става дума за паметници на прабългарската култура, така и при датировката в Ранното Средновековие.

За нуждите на едно обобщаващо изследване бяха направени спектрални анализи[13] на група паметници – определяните като къснономадски – амулети „висящи пандантиви”[14], амулети „конници в ход наляво”[15] – всички с безспорна датировка в XI в., но също така и на две висулки „кончета с мъжка глава” (фиг. 1) от фонда на Археологическия музей във Варна.

Фиг. 1. Две висулки „кончета с мъжка глава” от фонда на Археологическия музей във Варна

Фигурките на „кончета с мъжка глава” се определят от изследователите като „бронзови“, но спектралното изследване на двете фигурки от фонда на музея във Варна показва, че освен Cu / мед (около 60-70 %) съдържанието на Zn / цинк при тях е в десетки пъти повече (достига 20 и повече %) от това при амулетите „конници в ход наляво” (виж таблица 1). В тази връзка е важно да се припомни, че като чист метал цинкът е получен в края на Средновековието, а в големи количества започва да се произвежда едва в края на XVIII в. Макар посочените данни да не са достатъчни за представително изследване, смятаме, че засега и те дават основание ако не да се отхвърли окончателно, то да се подложи на дълбоко съмнение определянето на висулките „кончета с мъжка глава” като ранносредновековни.

Към този извод може да се добави още:

1. Амулетите „конници в ход наляво” (с безспорна датировка в XI в.) са обемни, т.е. имат две страници с еднакъв сюжет. С други думи – те са лети в двустранно еднакви калъпи. Висулките „кончета с мъжка глава” са едностранно лети – т.е. имат една (предна) лицева страница – задната страница е плоска.
2. Сравняването на патината на двете групи също показва, че тази на амулетите „конници в ход наляво” е зеленикава (така нар. „благородна”), а тази на висулките „кончета с мъжка глава” – жълтокафеникава[16].
3. Любопитен пример в посока отхвърляне на „прабългарската” и изобщо на ранносредновековната идентификация на висулките „кончета с мъжка глава” е

представен в статия на Ж. Аладжов – „бронзова фигурка” от Рас, Браничево, явно – еднаква с разглежданите тук „кончета с мъжка глава”, но горната част завършва като пластина за окачване с отвор”кръст” [17].

4. Необходимо е също така да се припомни написаното и от Р. Рашев, че с някои редки изключения, тези фигурки произхождат основно от Западна и Южна България, Македония, Сърбия, Унгария[18].

5. Ако се изключат няколко случая на погрешно „приписване”, че са от Плиска и пр., всички „кончета с мъжка глава” са открити „при неизвестни обстоятелства” или в:

- „училищен двор (Синьо бърдо, Врачанско), където имало средновековен християнски некропол” [19];

- „случайно намерен в глинени пласт при разрушаването на стара къща” (Драговищица, Кюстендилско) [20];

- „предаден от майка на дъщеря като накит за престилка” (Нивянин, Монтанско) [21];

- „при изкопи в частен двор” (Остров, Врачанско) [22].

6. Доста странно е пропускането от почти всички писали по темата за висулките „кончета с мъжка глава”, че в първите споменавания за тия паметници е отбелязано, че са откупени или предадени в началото на XX в.:

- едно „конче с мъжка глава” за Археологическия музей в София, заедно с инструменти и други предмети от Димитър Берберски – потомък на известната фамилия златари Берберски от Враца[23];

- друг потомък на същата фамилия – Асен, пък подарил на музея във Враца много златарски произведения и инструменти, останали от баща му.

Това е дало основание на авторите на книгата „Старото златарство във Враца” С. Георгиева и Д. Бучински да посочат една доста по-късна дата за едно „конче с мъжка глава”, а именно – XIX в. [24]

Така, смятаме че отхвърлянето на „прабългарската” идентификация на висулките „кончета с мъжка глава” не е достатъчно, а има основания за отнасянето им във времето на Късното Средновековие и след това.

Таблица 1. Резултати от спектрални анализи на така нар.: амулети „кончета с мъжка глава” и амулети „конници в ход наляво”

Така наречените амулети „кончета с мъжка глава”, които са погрешно определяни като „ранносредновековни”

Музей инв. №	Местонамиране	Образ	Cu	Sn	Pb	Fe	As	Ni	Se	Ta	Co	Zn	Ag	Mn	Ti	Rh
Вн-574-а	Плиска / Външен град		74,4 76,1		1,06 1,16	0,3	0,49 0,67					23,7 22,0				
Вн-574-б	Дръстър / Южна стена		78,7		1,74		0,49					19,1				

Така наречените амулети „конници в ход наляво” с безспорна датировка в XI в.

Музей инв. №	Местонамиране	Образ	Cu	Sn	Pb	Fe	As	Ni	Se	Ta	Co	Zn	Ag	Mn	Ti	Rh		
Шн-24476	Плиска / Външен град		72,1	15,8	6,82	1,86	2,29	0,18					0,66					
			71,2	16,0	7,34	2,02	2,77			0,02				0,59				
			75,9	12,9	6,18	1,77	2,42		0,21					0,62				
Сс-4425	Дръстър / Южна стена		58,4	8,0	29,7	0,67	2,12			0,08	1,02							
			60,9	7,14	28,7	0,93	2,23			0,06				0,1				
			59,6	6,01	28,7	0,57	3,55			0,07	1,55							
Сс-1880	Цар Асен / Крепостта		75,0	9,64	12,4		2,21			0,03		0,05	0,73					
			71,9	10,3	14,5		2,56			0,06			0,69					0,37
			73,5	10,10	13,0		2,18						0,75					
Дч-1986	Одърци / крепостта		78,0		14,8		3,42				1,32	0,05	2,29					
			82,7		12,1		2,73					1,31		2,42				
			71,9		19,3	0,42	4,4	0,17	0,05					2,45				
Дч-2766	Одърци / некропол		54,4	7,33	36,9			0,11			1,19							
			53,4	6,74	38,3	0,26			0,06		1,22			0,09				
			60,5	5,93	29,1		4,36											
Дч-3392	Одърци / некропол		70,0	1,32	22,2		4,58	0,2	0,09		1,61							
			80,0	1,36	13,5		2,85			0,08		1,37						
			69,1	1,34	29,3		0,8											
Вн-4040	СИ България / неизвестно		74,3	9,76	11,6	0,42	3,34			0,58								
			73,1	9,72	12,3	0,42	3,36			0,55				0,52				
			71,3	10,03	10,03	0,9	2,88										4,34	
Вн-5540	СИ България / неизвестно		61,5	16,8	13,0	5,16	2,72	0,15					0,5		0,25			
			67,2	16,7	11,2	1,96	2,2	0,19					0,52		0,33	2,97		
			63,4	15,0	11,2	5,29	1,79											
Вн-5541	СИ България / неизвестно		86,1		6,55	5,21						1,78		0,38				
			87,3	1,53	5,03	4,05							2,09					
Вн-5542	СИ България / неизвестно		96,2	1,76	1,1		0,76					0,02		0,18		1,09		
			95,5	1,28	1,25		0,88						0,02	0,53	0,18			
			95,5	1,88	1,19		0,67											
Вн-5708	СИ България / неизвестно		41,8	13,5	40,3	0,7					1,1		2,6			0,68		
			42,8	14,1	37,4	0,96					1,34		2,72					
			47,8	12,3	35,5	0,75					1,22		2,52					

Литература:

1. N. Mavrodinov. Le Trésor Protobulgare de Nagyszentmiklós. – *Archaeologia Hungarica*, XIX, 1943, p. 114, figs. 75-76; **Н. Мавродинов.** Старобългарското изкуство. София, 1959, с. 82, обр. 74; **С. Станилов.** Художественият метал на българското ханство на Дунав (7–9 век). София, 2006, с. 252, обр. 9.

2. С. Машов. Амулети-кончета от Врачанския музей. – МПК, 2-3, 1974, с. 65-67; **Ж. Аладжов.** Култови фигурки от района на Плиска. – Преслав, 3, 1983, с. 276-281; **Д. Овчаров.** За смисъла и значението на един вид ранносредновековни амулети. – В: Сборник в памет на проф. Станчо Ваклинов, София, 1984, с. 136-139; **К. Меламед.** Амулети-коне, яздени от мъжка глава. – Проблеми на прабългарската история и култура, 2, 1990, с. 219-231; **В. Иванишевич.** Амулети у облику кона из околине Браничева. – *Viminacium*, 6, 1991, с. 97-104 (недостъпна); **С. Станилов.** Старобългарски кончета амулети. – Плиска-Преслав, 5, 1992, с. 239-245; **Х. Стоянова.** Новооткрити ранносредновековни амулети кончета. – В: България, българите и техните съседи през вековете. Изследвания и материали от научната конференция в памет на доц. д-р Христо Коларов 30–31 октомври 1998 г. Велико Търново, 2001, с. 339-347; **Ж. Аладжов.** Амулетите-кончета от Нови пазар и лявото крило на прабългарската войска. – Плиска-Преслав, 9, 2003, с. 129-131;

3. К. Меламед. Амулети-коне, яздени..., с. 219–231.

4. Пак там, с. 219.

5. Љ. Цидрова. Толкуване на еден специфичен тип на амулети од средниот век на Балканот. – *Macedoniae Acta Archaeologica*, 10, 1985–1986, с. фиг. 2.

6. К. Меламед. Амулети-коне, яздени..., с. 222.

7. Р. Рашев. Съмнителни и недостоверни паметници на прабългарската култура. – В: *Studia protobulgarica et mediaevalia Europensia*. По случай 100 годишнината от рождението на В. Бешевлиев. София, 2003, с. 162–163. Същото и в: **Р. Рашев.** Българската езическа култура VII–IX в. София, 2008, с. 224–225.

8. Р. Рашев. Съмнителни и недостоверни..., с. 162–163;

9. Разработка в интернет версия – виж: <http://issuu.com/kreksofin/docs/katalogantropomorfnizobrazhenia> = **П. Георгиев.** Каталог на паметници с антропоморфни изображения от ранното българско средновековие, с. 20–22

10. U. Fiedler. Zur zuche nach dem archäologischen niederschlag von Petschenegen Uzen und Kumanen in den Gebieten südlich der unteren Donau. – In: *The*

Steppe lands and the world beyond them. Studies in honor of Victor Spinei on his 70th birthday. Iași, 2013, S. 277 (eds. F. Curta, B. Petru-Maleon).

11. Л. Дончева-Петкова. Отново за бронзовите кончета-амулети. – ГНАМ, IX, 1993, с. 111–114. Етническата характеристика на „амулетите конници” позволява още възможности за прецизиране, но това не е тема тук.

12. Р. Рашев. Съмнителни и недостоверни..., с. 163–164.

13. Анализите бяха направени с преносим XRF анализатор, производство на фирмата Bruker, модел S1 Sorter. „Bruker S1 Sorter“ – специализиран за определяне елементното съдържание на метални сплави.

14. Виж литературата за тях у: **В. Йотов.** О материальной культуре печенегов к югу от Дуная – листовидные ажурные амулеты XI в. – *Stratum plus*, 5, 2000, с. 209–212; **С. Рябцева.** О листовидных украшениях подвесках, копоушках и решмах. – *Revista arheologică*, 1, 2005, с. 350–358.

15. Л. Дончева-Петкова. Отново за бронзовите..., с. 111–114.

16. Може да се сравни с паметници на металопластиката от Възраждането и по-ново време.

17. Ж. Аладжов. Амулетите-кончета..., с. 130–131, Обр. 3; **П. Георгиев.** Каталог..., с. 21.

18. Р. Рашев. Съмнителни и недостоверни..., с. 162–163; **П. Георгиев.** Каталог..., с. 21.

19. К. Меламед. Амулети-коне, яздени..., кат. № 6.

20. К. Меламед. Амулети-коне, яздени..., кат. № 15.

21. К. Меламед. Амулети-коне, яздени..., кат. № 1.

22. К. Меламед. Амулети-коне, яздени..., кат. № 5.

23. С. Георгиева, Д. Бучински. Старото златарство..., с. 55.

24. С. Георгиева, Д. Бучински. Старото златарство във Враца. София, 1959, с. 30; **С. Машов.** Амулети-кончета..., с. 66.

За контакти:

9300, гр. Добрич, ул. Константин Стоилов 18
Регионален исторически музей
Йото Валериев
e-mail: yotov_81@abv.bg

9010, гр. Варна, ул. Студентска 1
Технически Университет
Йордан Бояджиев
e-mail: j_boyardjiev@abv.bg